

8. Руденко О.Ю. «Наш перший мученик преси» (Федір Павлович Матушевський) / О.Ю. Руденко // Україна ХХ століття : культура, ідеологія, політика : [зб. статей]. – К. : Інститут історії НАН України, 2001. – Вип. 4. – С. 84–106.
9. Старовойтенко І.М. Листування Євгена Чикаленка як історичне джерело / І.М. Старовойтенко // Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. – К., 2004. – 322 с.
10. Центральний державний історичний архів України (далі – ЦДІА України). – Ф. 537. – Оп.1. – Спр. 1. – 2 арк.
11. ЦДІА України. – Ф. 537. – Оп.1. – Спр. 2. – 8 арк.
12. ЦДІА України. – Ф. 537. – Оп.1. – Спр. 4. – 3 арк.
13. ЦДІА України. – Ф. 537. – Оп.1. – Спр. 5. – 7 арк.
14. ЦДІА України. – Ф. 537. – Оп.1. – Спр. 6. – 2 арк.
15. ЦДІА України. – Ф. 537. – Оп.1. – Спр. 13. – 1 арк.
16. ЦДІА України. – Ф. 537. – Оп.1. – Спр. 15. – 1 арк.
17. ЦДІА України. – Ф. 537. – Оп.1. – Спр. 16. – 46 арк.
18. Швидкий В. Олександр Лотоцький: учений, громадський діяч, політик (1890–1930-ті роки) / В. Швидкий. – К., 2002. – 358 с.

F. P. Matushevsky's Correspondence with the Ukrainian Writers in the Kyiv Archives' Funds

The source study analysis of the correspondence of F.P. Matushevsky with the famous Ukrainian writers is carried out in the article. Basic plots and themes of the letters are described. Significance and informative value of this correspondence for the study of cultural life and literary process in Ukraine during the XIX – the beginning of the XX century are determined by the author of the article.

Тетяна Голяк (Київ)

ДО ПИТАННЯ КОМПОЗИЦІЇ БАГАТОТОМНИХ ВИДАНЬ ТВОРІВ ІВАНА ФРАНКА

У зв'язку з потребою науково перевіреного академічного видання спадщини Івана Франка постав ряд питань текстологічно-едиційного характеру. Одна з наріжних проблем – проблема принципів розташування матеріалу, яку порушували у своїх дослідженнях Михайло Бернштейн, Олена Білявська, Надія Вишневська, Петро Волинський та ін. Незважаючи на те, що свого часу було здійснено видання творів митця у 30-ти, 20-ти, 50-ти томах, 10-ти томах російською мовою, це питання на сьогодні остаточно не розв'язане. Цим обґрунтована актуальність дослідження.

Текстологи виділяють хронологічний та історичний принципи укладання матеріалу. Йдучи за історичним принципом, упорядники мають зберегти всі авторські збірки згідно з останньою творчою волею письменника. Жанрово-хронологічний принцип передбачає розташування матеріалу в хронологічному порядку в межах одного жанру. Найбільш універсальним вважається жанрово-хронологічний принцип, проте і він не повністю враховує видавничі нюанси.

Питання принципів укладання матеріалу у багатотомних виданнях Івана Франка вирішувалося по-різному.

Першим знаковим виданням творів митця стало 30-томне видання 1924–1929 років, здійснене видавництвами «Рух» та «Книгоспілка». Перші 9 томів видання присвячено малій прозі. Упорядник Іван Лизанівський розв'язав проблему композиції, не дотримавшись жодного з принципів упорядкування матеріалу. Взавши за основу прижиттєві збірки оповідань письменника, він доповнив їх схожими за змістом творами, що призвело до руйнації авторських прозових збірок, за винятком збірок «З бурливих літ» (у виданні вона має назву «З бурхливих літ»), «Рутенці», «Сім казок» та «Місія. Чума. Казки і сатири». У зв'язку з цим,

передмови, які були органічною частиною майже кожної збірки і містили важливі відомості з історії написання творів чи укладання самої збірки, авторські коментарі упорядник виніс у додатки. Скажімо, в додатках до першого тому міститься передмова до збірки «Добрий заробок» та передне слово Михайла Драгоманова до збірки письменника «В поті чола»; у другому томі – своєрідне вступне слово польською мовою до збірки «*Obrazki galicyjskie*» 1897 року «*Niesco o sobie samym*» («Дещо про себе самого»), яке викликало скандал в українській і польській пресі та принесло Франкові чимало неприємностей; у третьому – передмова до збірки «Малий Мирон та інші оповідання»; у четвертому – до збірки «Панталаха та інші оповідання»; у шостому – до збірки «З бурливих літ»; у сьомому – до збірки «Рутенці»; у восьмому – до збірки «Батьківщина та інші оповідання». Твори здебільшого розташовані у хронологічному порядку, але цей принцип також витриманий не завжди. Порушення можна помітити у томах другого; третьому, шостому, восьмому та дев'ятому. Не витримано цей принцип і в межах усіх дев'яти томів. Наприклад, ранні оповідання кінця 70-х років надруковано в різних томах: «Вугляр», «Лесишина челядь», «Два приятелі» (всі три – 1876), «Муляр» (1878) у першому томі, «Малий Мирон», «Оловець», «*Schцnschreiben*» (всі – 1878) у третьому томі, а оповідання «На роботі», «Ріпник», «Навернений грішник» (всі – 1877) у п'ятому. Оповідання, написані у 1880–1890-х рр., доповнено творами, написаними на початку століття, причому до третього тому ввійшли оповідання 1902–1905 рр. («У кузні», «У столярні», «Отець-гуморист», «Гірчичне зерно» «Під оборогом»), до четвертого – оповідання 1902 року («В тюремнім шпиталі»), до восьмого – 1904 року («Батьківщина»), а до дев'ятого – 1901–1908 рр. («Хмельницький і ворожбит», «Як Юра Шикманюк брів Черемош», «Терен у нозі», «Неначе сон», «Син Остапа»).

Зовсім не представлено твори збірки «Староруські оповідання» («Оповіданє про смертну трубу і чотири скриньки», «Оповіданє про однорічних царів», «Оповіданє про царя Аггея», «Оповіданє про лакомого опікуна»), а збірка казок «Коли ще звірі говорили» була надрукована у 25-му томі видання як збірка для дитячого читання.

Суттєві зауваження науковці висловили і стосовно принципів упорядкування поезії, якій у виданні відведено томи 20–23. Знову ж таки упорядник не дотримався історичного принципу, структура збірок була порушена. Зовсім не представлено збірку ранніх поезій письменника «Баляди і розкази», збірку «Давне й нове», а вірші зі збірки «Із літ моєї молодості» ввійшли до складу збірки «З вершин і низин». У композиційному плані найбільше порушень маємо у збірці «З вершин і низин». Упорядник узяв за основу видання 1893 року, але як зазначав сам Лизанівський у примітках, «це видання не є передруком видання 1893 р. Значно доповнене воно через те, щоби перед читачем ясно постав образ Франка-громадівця 1890 р. Залишено старий заголовок ще й через те, що це є певний закінчений етап Франкового ідейного і художнього розвитку. Декілька віршів, написаних пізніше, вміщено у цій збірці, бо вони ідейно і настроєм відповідають їй» [6; 237]. Передмову до другого видання збірки упорядник виніс у додатки як працю довідкового характеру, відтак збірка відкривається поезією «Гімн». Вилучено зі збірки цикл «Зів'яле листя» і мотивовано це тим, що поезії циклу ввійдуть до наступних томів; поему «Панські жарти», легенди «Смерть Каїна», «Цар і аскет», які ввійшли до 24-го тому, де представлено ліро-епос письменника. Натомість уведено чималу кількість творів, які Франко не мав наміру друкувати у збірці. Ці поезії можна поділити на дві групи. До першої належать твори, передруковані зі збірок «Із літ моєї молодості» та «Давне й нове»: «Невільники» (зі збірки «Із літ моєї молодості»), «Товаришам із тюрми» (автор додав до збірок «Давне й нове» та «Із літ моєї молодості»), «Пісня руських хлопів-радикалів» (зі збірки «Давне й нове»), «Січовий марш», «Де єсть руська вітчизна», «Новітні гайдамаки» (зі збірки «Давне й нове»), «Женщина» (передрук зі збірки «Давне й нове»), «Дума про Меледикта Плосколоба», «Дума про Наума Безумовича» (передрук із збірки «Давне й нове»), цикл «Наші чесноти» (зі збірки «Із літ моєї молодості»), «Поступовець» (зі збірки «Із літ моєї молодості»), «Воронізація», «Дрогобицька філантропія», «Русинам-фаталістам», «Нове зеркало», «Сучасний літопис», «Пані Февросія» (передрук із збірки «Давне й нове»), «Наука» (зі збірки «Із літ моєї молодості»), «Українська студентська мандрівка» (зі збірки «Давне й нове»), цикл поезій «Із літ моєї молодості» (з однойменної збірки), «Великі роковини» (зі збірки «З вершин і низин» 1920 року за редакцією Василя Сімовича). Друга група – невідомі або маловідомі читачам

твори «У непам'ять» (передрук із львівського журналу «Культура» 1925 р.), «Похорон» (передруковано з львівського журналу «Шляхи» 1916 р.), «Ей, не люби мене» (передруковано з львівського журналу «Культура» 1925 р.), «Руським в'язням із р. 1882» (передрук з журналу «Культура» 1925 р.), «Меморандум бодяків», «Глушовська конституція» (передрук з журналу «Культура» 1925 р.).

Отже, у тридцятитомнику Івана Лизанівського не було дотримано ні історичного, ні хронологічного принципу упорядкування матеріалу.

Томи другий і дванадцятий із 25-томного видання, яке готувалося перед початком Великої Вітчизняної війни, дозволяють говорити, що воно мало бути укладене за жанрово-хронологічним принципом.

Двадцятитомник 1950–1956 рр. теж укладено за жанрово-хронологічним принципом, причому знову спостерігаємо порушення авторського тематичного принципу розташування матеріалу, зафіксованого у прижиттєвих збірках. Особливо це стосується малої прози письменника. Авторські прозові збірки розсіпані, немає чіткого розмежування творів відомих, маловідомих чи опублікованих посмертно з автографів, тих, що входили до збірок, і тих, що були надруковані поза збірками. Цей недолік відзначав Петро Волинський, наголошуючи: «упорядковані Франком збірки не мають суворого розмежування як збірки поезій, бо часто твори повторювалися, не всі були об'єднані тематичним принципом. Проте збірки “Борислав” (Львів, 1877), “Полуйка і інші бориславські оповідання” (Львів, 1899), “Малий Мирон і інші оповідання” (Львів, 1907), “Сім казок” (Львів, 1900), “Місія. Чума. Казки й сатири” (Львів, 1906), “Рутенці” (Львів, 1906) становлять чіткі цикли і вміщення в них творів поза цими циклами сприймається як невинуватене порушення волі автора» [4; 4]. У зв'язку з руйнуванням структури прижиттєвих авторських збірок авторські передмови, які пояснювали композицію збірки і були невіддільні від її змісту, втратили свою цінність у корпусах оповідань. Упорядники вмістили їх у примітках як історико-літературний матеріал, що має наукове значення, але тут вони сприймаються як другорядні праці довідкового характеру.

Збірки поезій подано в хронологічній послідовності за часом їх виходу у світ. Проте і в цьому виданні не представлено збірку ранніх творів «Баяди і розкази». Твори розташовані у такій самій послідовності, як і в авторських збірках, за винятком віршів зі збірки «З вершин і низин». Із збірки вилучено «Переднє слово», цикл «Зів'яле листя», три поезії з циклу «Україна» («Не пора», «Ляхам», «Розвивайся, ти високий дубе»). Цикл «Жидівські мелодії» теж подано скорочено – вилучено поезії «Самбатіон», «Піре», «Ассіміляторам», «Заповіт Якова».

До сторіччя з дня народження Франка вийшло друком десятитомне видання вибраних творів письменника в російському перекладі. Хоча видання далеко не повне, принцип укладання в ньому томів із прозовими творами видається цікавим та оригінальним.

Видання, як і попередні, відкривається малою прозою, якій відведено перші три томи. У першому повністю подано збірку «В поті чола» як таку, де найповніше виражено творчі задуми Франка та як одну з основних прижиттєвих збірок оповідань. Після неї під рубрикою «Рассказы. 1876–1891» надруковано вибрані оповідання, написані в час створення збірки «В поті чола», але не внесені до неї автором. У другому томі представлено всі сім оповідань бориславського циклу, написані впродовж 1876–1899 рр. і тематично пов'язані з ними повісті «Воа constrictor» та «Борислав сміється». У третьому томі під рубрикою «Рассказы. 1896–1905» подано вибрані оповідання цього періоду; під рубрикою «Из бурных лет. 1898–1904» – оповідання про події 1846–1848 років у Галичині (зі збірки «З бурливых літ» та оповідання «Герой поневолі»); під рубрикою «Сказки й сатиры. 1876–1901» – сатиричні твори, розташовані за часом написання відповідно з основними прижиттєвими виданнями сатири Франка – збірками «Рутенці», «Сім казок» та «Місія. Чума. Казки і сатири». Слід зауважити, що композицію збірки «З бурливых літ» порушено, бо до неї додано оповідання «Герой поневолі», яке автор спочатку мав намір залучити до збірки, але потім відмовився від цього задуму. У томах четвертому і п'ятому в хронологічному порядку представлено решта повістей. З поезії у виданні подано вибране.

Дещо інакше вирішено питання принципу упорядкування літературно-мистецької спадщини у найповнішому на сьогодні 50-томному зібранні 1976–1986 років. Франко розпочав свій творчий шлях як поет, а не як прозаїк, тому упорядники вирішили відкрити літературно-

художню серію не прозою, на відміну від попередніх видань, а поезією. Поезія представлена в сімох томах, томи 8–13 відведено поетичним перекладам і переспівам. При передачі оригінальної поезії було збережено авторські збірки, які подано в хронологічній послідовності їх виходу у світ. У середині збірок тексти розташовано згідно з авторським баченням. Проте, як зазначив Михайло Бернштейн, зберегти сувору хронологію упорядникам так і не вдалося, адже письменник інколи переносив свої тексти з однієї збірки до іншої. Ще одна причина полягає в тому, що Франко правив окремі вірші, готуючи їх для пізніших видань. У таких випадках упорядники зберегли вірш у складі збірки, але в новому, зміненому варіанті. Порівняно з попередніми виданнями у 50-томнику введено розділ «Інші редакції та варіанти» й розділ із творами, які не входили до збірок, ніколи не публікувалися або ж публікувалися в різний час по різних періодичних виданнях. Такі твори теж розташовано в суворому хронологічному порядку. Слід зауважити, що хронологічний принцип упорядкування літературно-художньої спадщини митця редколегія визначила як єдино правильний, хоча Надія Вишнеvsька пропонувала історичний принцип, зокрема стосовно малої прози Франка. На її думку, доцільно було б зберегти «в хронологічному порядку (за часом написання і друку) спочатку чотирнадцять збірок оповідань (разом з передмовами): «Борислав. Картини з життя підгірського народу» (1877), «Рутенці. Типи галицьких русинів із 60-х та 70-х рр. мин[улого] в[іку]» (1877 р. написано оповідання, 1913 р. видано збірку), «Коли ще звірі говорили» (1899 р., друге видання – 1903 р.), «Полуйка і інші бориславські оповідання» (1899), «Староруські оповідання» (1900, 2-ге видання – 1903), «Сім казок» (1900), «Добрий заробок і інші оповідання» (1902), «Панталаха і інші оповідання» (1902), «З бурливих літ» (1903), «Малий Мирон і інші оповідання» (1903), «Маніпулянтка і інші оповідання» (1904, друге видання – 1906 р.), «На лоні природи і інші оповідання» (1905), «Місія. Чума. Казки і сатири» (1906), «Батьківщина і інші оповідання» (1911). А потім у хронологічному порядку подати оповідання, які автор ніколи не включав до складу збірок, та твори, опубліковані посмертно за автографами, включивши у цей окремий розділ і ті оповідання зі збірки «В поті чола», що не ввійшли в наступні збірки, – «Два приятелі», «На дні» та оповідання, що входили до збірки «Панщизняний хліб» – «Цигани», «Ліси і пасовиська», «Панщизняний хліб»» [3; 154].

Однак редколегія 50-томника ухвалила рішення «не руйнуючи хронологічної послідовності, зберегти шість збірок оповідань» [1; 16]: «Борислав», «Коли ще звірі говорили», «Полуйка та інші бориславські оповідання», «Староруські оповідання», «З бурливих літ», «Рутенці. Типи галицьких русинів із 60-х та 70-х рр. мин[улого] в[іку]». Таке рішення було обґрунтовано тим, що, на думку редколегії, ці збірки є оригінальними, а до складу інших збірок твори почасти переходили з однієї до іншої або збірка складалася з раніше написаних і надрукованих творів з додатком новонаписаних. Твори з усіх інших збірок оповідань було надруковано автономно відповідно до часу їхньої останньої прижиттєвої публікації.

Слід зауважити, що під час укладання кожного з вищеназваних багатотомних видань упорядники не враховували тематичний принцип упорядкування малої прози, зафіксований у першому й останньому прижиттєвому багатотомному виданні творів письменника, яке досі не досліджувалося. За задумом автора, це мав бути 12-томник, але за браком коштів видавничий проект «Іван Франко – Антін Хойнацький» припинив своє існування на п'ятому томі. За участі управителя Ставропігійської книгарні Андрія Хойнацького було видано «Добрий заробок та інші оповідання» (1902), «Панталаха та інші оповідання» (1902), «Малий Мирон та інші оповідання» (1903), «З бурливих літ» (1903), «Маніпулянтка і інші оповідання» (1904). Ще три томи – «На лоні природи і інші оповідання» (1905), друге видання збірки «Маніпулянтка і інші оповідання» (1906), «Батьківщина і інші оповідання» (1911) – накладом Українсько-руської видавничої спілки.

На нашу думку, у новому багатотомному виданні творів Івана Франка прозові збірки малої прози слід подавати, дотримуючись принципу останньої творчої волі автора. Треба зберегти чотирнадцять збірок оповідань Франка (позиція Надії Вишнеvsької) разом з передмовами, бо за складом це оригінальні, самостійні організми, а сім із них становлять частини єдиного художнього цілого і на сьогодні можуть бути розцінені як прижиттєве семитомне видання малої прози письменника.

При передачі поезії, звичайно, слід дотримуватися хронології виходу збірок у світ і зберегти їхню структуру, адже, як зазначав Михайло Бернштейн, «скасування» збірок було б явним порушенням волі автора». [1; 15]. Поетичний доробок Франка у кожному з попередніх видань починається творами збірки «З вершин і низин», однак першою була збірка письменника «Баляди і розкази», не представлена в жодному багатотомнику. Упорядники й редактори пояснювали це тим, що Франко наприкінці свого життя повернувся до ранніх творів, вніс правки і опублікував ці поезії у складі збірки «Із літ моєї молодості». Та як зауважив Богдан Тихолоз, «це, за великим рахунком, були вже дещо інші поезії з відмінною мовностилістичною “фізіономією”; по-друге ж, інтегровані у художню структуру нової збірки (хай і в повному складі та незмінному порядку!), вони ніби “розчинилися” в ній, затративши композиційну цілісність та самостійність» [5; IX]. На це міркування треба зважати і в тому випадку, коли твори, які автор свідомо переносив з однієї збірки до іншої, упорядники друкують у межах однієї збірки, як правило, пізнішої. У складі нової збірки чи нового циклу такі твори мають інше звучання, тож, на нашу думку, застосування історичного принципу – це один із варіантів подачі збірок творів Івана Франка у новому багатотомному виданні.

Література:

1. Бернштейн М. Основні текстологічні принципи «Зібрання творів Івана Франка у п'ятдесяти томах» / Михайло Бернштейн // Питання текстології : Іван Франко. – К. : Наукова думка, 1983. – С. 3–34.
2. Білявська О. Збірка Івана Франка «З вершин і низин» (з історії створення та публікації) / Олена Білявська // Питання текстології. Поезія і проза. – К. : Наукова думка, 1980. – С. 9–63.
3. Вишневецька Н. Питання упорядкування малої прози І. Франка у багатотомному виданні творів / Надія Вишневецька // Питання текстології : Поезія і проза. – К. : Наукова думка, 1980. – С. 135–156.
4. Волинський П. Нове видання творів І. Франка [у 20-ти т. – К., 1950–1956] / Петро Волинський // Літературна газета. – 1957. – 25 січня.
5. Тихолоз Б. Ab initio («Баляди і розкази» як документ «молодечого романтизму») / Богдан Тихолоз // Франко Іван. Баляди і розкази. – Львів, 2007. – 272 с.
6. Франко І. Я. Твори : у 30 т. / Іван Якович Франко ; [за ред. Сергія Пилипенка]. – К.-Х. : Рух, 1927. – Т. 23. – 239 с.

On the Question of the Composition of Ivan Franko's Multivolume Works

Today due to the problems with the preparation of academic publication of Ivan Franko's works the question of material organizing principles tends to be of particular practical significance. In this article we focus on the issue of already existing multivolume editions' composition and make some suggestions for the next scientific edition of Ivan Franko's works.